

A Csengőbarlang legendája

Karcolatok a barlang- és irodalomtörténet világából

TARSOLY PÉTER
2012

Cholnoky Karszt- és Barlangkutatói pályázat

Tartalomjegyzék

Legendás barlangok.....	3. oldal
A barlangok előfordulása Vörösmarty Mihály költői műveiben.....	15. oldal
A barlangok Jules Verne műveiben.....	23. oldal
Jelky András és a kandy-i Szent Fog Templomának barlangja.....	28. oldal
Kibira, edo és Kittenberger Kálmán.....	33. oldal

Bevezető

Kedves Bíráló! Előjáróban szeretnék néhány sort írni a jelen dolgozathoz. A Cholnoky Karszt- és Barlangkutató Pályázat célja: *„hazai karsztterületeken ill. barlangokban 2011-ben végzett feltáró és tudományos munka dokumentálásának ösztönzése, a dokumentáció színvonalának emelése, a KvVM Barlang- és Földtani Osztálya által a 13/1998. KTM rendelet szerint vezetett közhiteles barlang-, víznyelő- és forrásnyilvántartás és a kapcsolódó adattár fejlesztése érdekében”*. Be kell vallanom, az általam benyújtott tanulmányok nem felelnek meg minden esetben a fenti kiírásnak. Mindegyik írásnak van magyar vetülete és mindegyik fontos a maga nemében; de tudom, hogy mindez csak részben feleltethető meg az alapvető célkitűzésnek. Nekem azonban nem az a célom, hogy egy végletekig tudományos írást/írásokat nyújtsak be; ha a jelen dolgozatok olvasásával csak egy pillanatra is sikerült kikapcsolódást szerezniem, visszaidézniem egy régi emléket vagy gyermekkori olvasmányt – akkor elértem célokat. Helyesebben számítok a jóindulatú, segítőkész kritikára, ahogy Berzsenyi Dániel írja 1835-ben:

„Mindazon különféle vádakat, melyek a kritika ellen nálunk és egyéb író nemzeteknél magokat hallatják, csak úgy kell érteni és értetni, hogy azok nem a jó kritikát, hanem csak a rosszat, azaz tehát csak a rossz kritikusokat illetik. Az ilyenek igenis gyakran adhatnak és adnak is okot méltó panaszokra; de a jó kritika, mely nem egyéb, mint alkalmazott s így legcélszerűbb tanítás, kérdésen kívül, míg a maga nagy céljainak híven megfelel, nem gyűlöletünket, hanem egész tiszteletünket érdemli.”

Székesfehérvár, 2012. március 01.

.....
Tarsoly Péter

Legendás barlangok

Ha legendás barlangokról hallunk, sokan a méretük, veszélyességük vagy formakincsük miatt is híres barlangokra gondolnak. Én azonban olyan barlangokat szeretnék bemutatni, amelyek azért legendásak, mert valamilyen monda vagy legenda kapcsolódik hozzájuk.

Magyarországon legendákkal övezett barlangok általában azok, amelyek nevében a következő szavak fordulnak elő: sárkány, ördög, rabló, betyár, zsvány, remete, vadlány, király. A hozzájuk kapcsolódó legendák több száz évesek, és eredetük többnyire már elvesz a jótékony feledés homályában. Korábban ezek a történetek csak szájhagyomány útján terjedtek, azonban az elmúlt két évszázadban megtörtént a tudatos összegyűjtésük és leírásuk. A barlangkutatók mellett irodalmárokat is sok esetben megihlettek ezek a történetek, talán a leghíresebb ilyen gyűjtemény Tompa Mihály 1846-ban megjelent Népregék, népmondák című kötete, amelyben számos barlanghoz kapcsolódó legenda kapott helyet. A teljesség igénye nélkül a sok példa közül csak néhányat szeretnék kiragadni, olyanokat, amelyek vulkanikus barlangokhoz kötődnek.

Sárkánybarlangok

A mai Magyarországon összesen nyolc vulkanikus kőzetben lévő sárkánybarlangot ismerünk (Kisapáti, Rónabánya, Ecseg, Szuha, Fony (2db) Drégelypalánk, Parád). Mind közül a leghíresebb a Szent György-hegyi barlang, melyet először Gyurkovits György (1737) említ latin nyelven. A Gyurkovits-féle munkát Lukáts Károly 1943-ban fordította magyarra, melyből megtudjuk, hogy a hegy sárkányölő Szent Györgyről kapta a nevét, aki a hegy nyugati és északi oldala között található barlangban lakó sárkányt megölte. A nép arról emlékezett meg, hogy téli időben a sárkány lakhelye felett párafüggőnyt lehetett látni, amely minden bizonnyal a sárkány lélegzetvételétől (valójában a barlang és a külső környezet eltérő hőmérséklet-különbségéből) származott. A barlangnak azután nyoma veszett, és legutoljára 2001-ben a Styx Barlangkutató Sportegyesület és a Vulkánszpeleológiai Kollektíva is sikertelenül kutatott utána. Feltehetően tektonikus mozgások eredményeképpen bejárata beomlott, és egyben ez okozhatta számos bazaltorgona ledőlését is. A turistaház mellett ma is létezik két Sárkány-jégbarlang, de ezek közül egyik sem tekinthető azonosnak a Gyurkovits által említett barlanggal.

Tompa Mihály népregéket tartalmazó kötetében a Sárkánytörés (1846) című versében emlékezik meg a fonyi Sárkány-barlangban lakó sárkányról, melyet egy fiatal fiú ölt meg a kaszájával, ezzel szabadítva meg a környék lakosságát a zsarnok uralmától.

„...És benne egy irtóztató
Sárkány-kigyó tanyáza;
- Pedig volt máskülönben is
A népnek annyi gyásza ! -

Lángolt taréja, két szeme;
Nyelvét kiöltögette;
Mig farka, sujtó ostorúl
Csavargózott felette...

...De két karját a bús legény
Csapásra fölfeszíté,
S kaszáját, a vad szörnyeteg

Nyilt torkába merité;

Mely bögve, most önoldalát
Kinjában tépte, marta,
Mig gyors ütéssel a gyepet
Döngette szörnyü farka.

Szeme düledt, taréja kék,
S véres tajtékot turva:
Összetekerül, majd magát,
Mint az abroncs, kirugja.

Az élet és halál nehéz
Tusája közt, végtére,
Ordítva felmereszkedett
Csaknem farka hegyére;

S a végdühvel nagy, mély vágást
Tevén a rét-öbölbe:
Rövid kín-vergődés után
Elnyult ottan dögölve.

S ahol feltörte a gyepet
A sebzett tói sárkány:
Hüvös forrás buzdúla fel
Harangod sik határán...”

A fonyi Sárkány-lyuk (forrás: Országos Barlangnyilvántartás)

A magyar népi hitvilágban gyakran megjelenő motívum a szakállas farkas (e néven a Tiszántúlon, csordásfarkas a Göcsejben, farkaskoldus Hontban, küldött farkas a Dunántúlon és Szatmárban, prikulics több, a románsággal szomszédos területen), a farkassá változni tudó pásztor, ritkábban bárki, aki farkassá tud változni, vagy véletlen következtében azzá válik. Általában valamilyen közösséggel szembenálló lény: tarthatták a szegény, mások nyájait megrabló csordást éppúgy csordásfarkasnak, mint a faluközösségből félig-meddig kirekesztett kuruzslókat, tolvajlási kísérleten rajtakapott szegénypásztorokat, a falu ellenszenves földesurát vagy idegen nemzetiségű lakóját. A különösen vérengző farkasokat gyakran vélték farkasalakot öltött embernek. A hitet addig táplálta eleven talaj, amíg a farkasok valóban megkárosították a nyájakat vagy a falusi gazdaságokat.

Tompa Mihály A szakállas farkas (1846) című versében egy olyan asszonyról ír, aki megöli a farkas (hasonló népsanyargató, mint a sárkány) maszkját magára öltő férjét, aki haláltusájában „összerugdossa” a követet, létrehozva ezzel a Putnok melletti Pásztorhányást, és a ma is meglévő Szakállas farkas-halom nevű kőrakást. A versben említett barlang, ahol a farkas láncra van kötözve, a mai napig nem található.

„...A nő magához térve lassan,
Szívében ilyen gondolat van:
- Gonosz, mindig irtóztam tőled,
De olyat mégsem gondolék,
Hogy szakállas farkas vagy, s véled
Cimboráznak a feketék!
Várj, csak várj!... és saját késével,
A férj nyakát gégén metszé el.

Futott az asszony, és utána
Véresen a dühös gonosz;
Kergette, mígnem eljutának
Az erdős bérc tájékihoz.
Ott ledőlt a pásztor, - s kínjában
Összerugdosta, hányta a követ;
S a kőrakás a nép regélő
Ajktól nyert `pásztorhányás` nevet. -

Szakállas farkast attól fogva
Nem látott senki a vidékben;
Egy van még, az is mély barlangban
Láncra van kötözve erősen.
S száz esztendő alatt,
Csupán egy éjszakán szabad!...”

Ördöglyukak

A boszorkányokhoz, pokolhoz vagy ördögökhöz kapcsolódó legtöbb barlang a karsztvidékeken található. A nép általában a mélybe nyúló víznyelőket nevezte ördöglyukaknak, és azt tartotta felőlük, hogy ezek a pokol bejáratai. Magyarországon mindösszesen négy, a vulkanikus közetű köthető ördög vagy boszorkány barlang ismert (Kapolcs, Regéc, Hegyesd, Kámor), ellentétben a karsztos közetekhez kapcsolódó tizeneggyel.

A legismertebb vulkanikus, boszorkányos, ördögös legendás barlang a Kámoron, a Börzsönyben található. A Kámori-sziklahasadékhoz kapcsolódó legendát Végh József 1994-ben írta le. 1700-ban jelentették a községi vezetőségnek, hogy a Kámoron a hegycsúcs alatt egy kunyhóban egy boszorkány lakik. Küldöttség indul tehát a hegyekbe, hogy az esetet kivizsgálja. Az asszony nem akart velük szóba állni és a kunyhójába menekült. A férfiak – mivel a nő boszorkány voltát igazolni látták – a kunyhót felgyújtották. A tűz kialudta után látták, hogy a kunyhóhoz egy barlang kapcsolódott, mint menekülőjárat. Hogy az asszony meghalt-e vagy sikerült-e elmenekülnie, ezt nem tudták kideríteni. Azóta az erdőt járók rendszeresen látják a környéken bolyongani a boszorkány szellemét.

A Kámori-sziklahasadék bejárata (forrás: Országos Barlangnyilvántartás)

Betyár-barlangok

A legtöbb barlangokhoz kapcsolódó legenda a betyárokhoz köthető. Azt lehet mondani, hogy egy magára valamit is adó hegyvidéki falu határában kell, hogy legyen legalább egy olyan üreg, amely nevében vagy népi elnevezésében valamely szegény, bújdosó legény nevét viseli. Magyarországon összesen huszonhárom betyár-barlangot ismerünk, ezek közül tizenegy található vulkanikus kőzetben (Pákozd (2db), Sukoró, Pilisszentkereszt, Szentkút, Perőcsény, Kámor, Regéc, Mátrakeresztes, Pomáz, Tokaj).

A legismertebb zsvány-legendás barlang a kis-pétermennykői Rózsa Sándor-barlang. A történetét Majoros Zsuzsanna jegyezte fel 1991-ben, aki az 1913-ban született nagybózsvai Kovács Andrástól hallotta a történetet, kinek a nagyapja mesélte el. A történet szerint a nagyapa tagja volt Rózsa Sándor bandájának, és mikor egyszer rablás után a pandúrok megszorították őket, felmenekültek a Tokaj-hegyre (korábban Nagy-kopasznak hívták, de Rákosi Mátyás - gondolom, a hasonlóság miatt - elrendelte a hegy nevének megváltoztatását). A Kis-Pétermennykőnek nevezett részen a pandúrok elvesztették a rablók nyomát. Hiába kutatták át a hegyet nem akadtak a nyomukra. A betyárok a ma Rózsa Sándor-barlangnak nevezett üregben bújtak el.

A Rózsa Sándor-barlang bejárata (forrás: Országos Barlangnyilvántartás)

Híres legenda kapcsolódik a Kámori-sziklahasadékhoz is. A történet szerint ebbe a barlangba egy Kámor nevű rablóvezér rejtette el a kincseit, hogy majd egy sötét és borongós éjszakán, mikor már nem is keresik őt a pandúrok, magával vigye őket (Mocsáry, 1820). Végh 1994-es gyűjtése szerint Diósjenő lakói kiegészítették a legendát, miszerint egyszer egy sötét éjszakán, tizenegy kocsis érkezett az alföld felől, majd utána a barlangból előcipelt súlyos ládákkal megrakodott kocsik még az éj leple alatt elhagyták a hegyet.

A Mátrában Vidróczki Mártonhoz kapcsolnak legendákat. Mátrakeresztes határában található a híres gázhólyag barlang, a Vidróczki-barlang, melyről azt tartja a legenda, hogy Vidróczki az általa lopott kincseket ide rejtette el. Azt is beszélik, hogy az Ágasvár alatt lévő Csörgő-lyukban is bújdosott, illetve a barlang melletti forrásnál itatta lovát, sőt, még egy

csónakot is készített a 428 méter hosszú barlang végpontján található tavon való csónakázásra.

A Vidróczki-barlang Mátrakeresztes határában (forrás: Országos Barlangnyilvántartás)

Remete-barlangok

A legtöbb remete-barlang tufába, agglomerátumba vagy homokkőbe mélyülő barlang, amelyet vagy mesterségesen hoztak létre, vagy természetes alapokra építve mesterségesen tágítottak tovább (Zalaszántó, Nagymaros, Tihany, Gyöngyös, Szentkút, Ecseg, Szurdokpüspöki, Pilisszentkereszt). A legismertebbek mind közül a tihanyi Barátlakások és a nagymarosi Szent Mihály-hegyi Remete-barlang, melyekhez kapcsolódó legendákat többen is gyűjtötték (Kolacsovsky 1938, Pápa 1943, Pesty 1864, Römer 1868).

A 19. században született a legenda a nagymarosi Remete-barlanggal kapcsolatban. Egy szerzetesnek látomása volt és a szél fúvásában hallani vélte az angyalok hárfázását. Látomása után visszavonult a Szent Mihály-hegyen található barlangba, s ha a falusiak felkeresték, hogy vallási és világi dolgokban tanácsot kérjenek tőle, okos szamarának „já”-zó jelzésére mindig visszavonult a barlangba, és onnan osztotta tanácsait. A szamár a hátára kötött két vödörrel minden nap leballagott a Dunához, beállt a vízbe olyan mélyre, hogy a vödrök megteljenek, majd a falun keresztül, hol a falusiak ráaggatták a remete ellátására szánt ajándékaikat, visszaballagott gazdájához. Egyszer a Duna áradásakor a szamár vízbe fulladt, majd segítőtársának elvesztése miatt bánatában a remete is vízbe ölte magát. A legendának ismert egy másik befejezése is, miszerint a falubeli csibészek kővel rakták tele szegény szamár hátán a vödröket, aki a nehéz súly miatt nem tudott kikapaszkodni a Dunából és megfulladt. A remete hiába várta a vizet és az ellátását a faluból, így éhen halt.

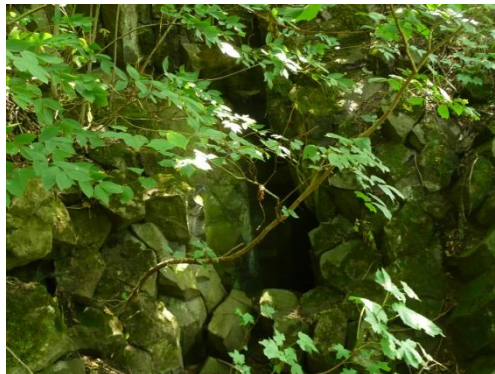

A nagymarosi Remete-barlang (forrás: Országos Barlangnyilvántartás)

Kisfaludy Sándor (1772-1844) a Tátika (1807) című regéjében ír egy a Tátikán található remetelakásról. A legenda Zsigmond (1387-1437) király korában játszódik. A történet szerint Szánthó Gáspár árván maradt lánya, Manczi menyasszonya volt a szomszédos vár urának, Rezy Sándornak, aki - miután a török ellen csatába indult - hűtlen lett szerelméhez. Persze aztán bántotta is őt a lelkiismeret, így hazatérve felbontotta jegyességét

mátkájával, és elvonult az erdőbe remetének. Manczi mostohája, Judit asszony - aki újra férjhez akart menni - cseh szolgájával szövetségbe elhatározta, megöli nevelt lányát, mert féltékeny lett Manczi szépségére, neki pedig nem akadt kérése. Az volt a tervük, hogy karácsony esti imádkozásra hívják Manczit a hegy sziklás oldalán álló Rozália-kápolnához - ahol egykor a kislány nevelője, a remete Lázár élt, akit a gonosz Judit orvul legyilkoltatott egy Pongrácz nevű zsvánnyal -, hogy onnan a mélybe taszítsák. Manczi megölését az erdőlakó Rezy Sándor akadályozta meg, akinek tudomására jutott az özvegy célja. A másvilágra küldi az ördögi szövetségeseket, akiknek holttestét a farkasok hordják szét. A szerelmesek aztán mégsem lesznek egymáséi: Sándor Rómába zárándokol bűnbocsánatért, Manczi pedig beáll a veszprémvölgyi apácák közé. A vers egyértelműen arról ír, hogy a remete-lak a „szirtből lett kivágva”, tehát mesterséges eredetű volt. A jelenleg a Tátikán található Tátikai-kőlik nevű bazaltbarlang, melyet neveznek még Remete-barlangnak is nem lehet azonos a versben megírt üreggel, hiszen természetes eredetű, bár kétségtelen, hogy a népi romantika ebben a barlangban vélte felfedezni a regében megírt remete-lakot.

A regebeli remetelak és a Tátikai-kőlik különbözőségét támasztják alá Eötvös Károly (1842-1916) szavai is, aki barátaival Kisfaludy Sándor verses regéjének helyszínét felkeresve kirándult el a tátikai várhoz. Így ír élményeiről Balatoni utazás című könyvében: *"Apostol Józsinál ott volt a költemény. A jurátus ifjak újra elolvasták. Ifjú lelkiük lángolásával nem is tehettek egyebet. - Fölkeressük fiúk, a Rozália-kápolnát, a meredek szirtet, a remetebarlangot, a szirtnek alját, ahol a két orgyilkos kilehelte bűnös lelkét. Fölkeressük még azt a helyet is, ahol az erdei farkas a halálfejet vitte, s szájából kiejtette. ...az út éppen ama mesebeli szirt közelében fut el, ahonnan a gonosz mostoha a mélybe zuhant. A kápolnának én nyomát sem találtam, de a jurátusok szentül hitték, hogy helyét, ahol feküdt, megtalálták. A remetebarlang is alig barlang. A nagy költő is inkább boltnak, boltozatnak nevezi. Egy kis elképzelés segítségével ezt is meg lehet találni."*

A tátikai Remete-barlang (forrás: Tarsoly Péter)

„...A kápolna Tátikától
Hét parittyadobásra,
Egy meredek szirten állott,
S egy mély örvénynyílásra
Úgy dülledt ki, hogy féltette,
Ki alúl feltekintett,
Hogy legottan leroppanhat,
Ha egy kis szél legyintett.

Jobb felől, a mélység felé,
Egy nagy mester kezével
Kőből vágott kereszt állott
Idvezítőnk testével.
Bal felől, mély alázatban
Egy gömbölyű szikla-bolt,

Az ott termett szirtből vágva,
Remeteház s lakás volt.

Szánthó Balázs felesége,
Szegény Gáspár szülője,
Döbrönte Rozália
Volt mind ennek szerzője.
És azóta Lázár volt ott
A harmadik remete,
Kit a vidék szentnek tartott,
Jámbor is volt élete.

De egyszerre, Mindszent napján,
(Majd elért egy század-kort)
Az ő vadon hajlékában
Halva lelték a jámbort.
Sokan ugyan azt regélték,
Hogy, halála után már,
Imitt-amott mégis látnák,
S hogy többnyire éjjel jár.

S midőn a hír, szájról szájra,
S mindig nőttön-nőttében,
Körüljárta az egész tájt,
Utóbb egy váz képében
Áll vala meg, - tudniillik:
Lázár ugyan meghalt már,
De a lelke éjjelenként
Sohajtva és nyögve jár.

A vár népe annyit tudott
Utóbb már a lélekről,
Hogy a vidék meggyőződött
Minden jelenésekről.
Mihelyt szürkült, borzadozva
Járt kiki a Bakonyban;
Ha megrözzent a falevél,
Megdöbbene, - hogy ott van.

Szívdobogva térítette,
Tartván nyakon kapástól,
Juhász, gulyás a marháját
A remete-lakástól.
A kápolna, melyet eddig
Feles nép megkeresett,
Most már minden tisztelettől
Teljességgel elesett....”

Hasonló mondák kapcsolódnak szinte minden ismert Remete-barlanghoz, és természetesen ez a téma a költőket és írókat is megihlette. Berzsenyi Dániel A Remete (1807) című versében a következőket írja:

„Egy őszült remetét a Tihany oldalán
Ismértem. Sivatag sziklaüregben élt.

Már két századokat hordoza vállain,
S mellén lengedezett hosszú, fejr szakál.
Gyakran bölcs szavait hallani elmenék
Barlangjába, vidám gyermekidőm alatt.
Sok történeteket hordogatott elő
A bölcs ősz az idők régi homályiból....”

Királyokhoz kapcsolódó barlang-legendák

Tompa Mihály Népregék, népmondák című kötetében olvashatunk egy Béla királyhoz (feltehetően IV. Béla királyról van szó, de ezt nem írja a vers) kapcsolódó barlangról a Csengőbarlang (1846) című versben. A történet feltehetően Monok mellett játszódik az Ingvár-hegyen, és a Csengőbarlang valójában a Béla-barlang nevet viseli. 1992-ben és 1993-ban Gönczöl Imre, Gönczöl Tímea, Grosz Ákos és Grosz Imre két alkalommal is kutattak az Ingvár-hegyen a barlang után. Egy öreg ásványgyűjtőtől olyan információhoz jutottak, hogy a barlang a hegynek az Ingvár-tó felőli ÉK-i sziklás oldalában van, vagy esetleg már csak volt. Egy öreg erdőmunkás elmondta, hogy tényleg volt egy lyuk a hegy sziklás oldalán, gyerekkorukban köveket dobáltak bele, de az már régen beomlott. A kutatók egyetlen barlanggyanús helyet találtak a kettős csúcsú hegy alacsonyabb – 218,2 méteres – csúcsától északra kb. 100 méter távolságra, 10-12 méterrel a tető pereme alatt, a sziklafal alján. A fal kőfülkéjének alja a beomlott, behullott kövek és lösz által eldugult, jelenleg mintegy fél méterre berogyott. Mérete alapján a fülke nem tekinthető barlangnak, de ha volt itt barlang, akkor az valószínűleg ferdén lefelé tartott. A legenda szerint egy barlangban hűsölő fiatal fiú segít a barlang előtt egy fiatal lánynak som-bogyókat szedni, majd az együtt töltött szép órák emlékére egy gyűrűt ajándékoz a lánynak. A lány vőlegénye féltékeny lesz, és csak akkor nyugszik meg, amikor kiderül, hogy a gyűrűt ajándékozó maga a király volt.

„Torna bérczes szép vidékén,
Hegyoldalban bérczüreg!
A kiáltás, rejtekéből
Csengve-bongva térve meg:
Jámbor éltü népnek ajkán
Csengőbarlang a neve
S szirtein így hangzik a mult
Halk visszhangja, a rege...

...Majd megállt a szirtüregnél
A virító hajadon,
Hol feléje som piroslott
A lefüggő ágakon;
S im mögötte, - hogy bogyókat
Tépne a fa ágiról: -
Szép leány, érett-e a som?
Egy közel hang, - vajh ki szól?!

Rezzen a lány... s kis kosárját
Földre ejti hirtelen;
Néz alá s föl... csendes a táj,
És egy lélek sincs jelen.
Szép leány, érett-e a som?
Kérdi a szó, mint elébb,...
S nyájas arcu férfi most a
Szirt-üregből im kilép...”

A Csengőbarlang (Béla-barlang) feltételezett helye (forrás: Gönczöl Imre)

Tompa Mihály a Királykút (1846) című versében egy Mátyás királyhoz köthető legendát ír le, amely Telkibánya mellett játszódik. Ezen a területen található hazánk leghidegebb (átlagosan +4.5 °C) forrása, a Mátyás király kút, melynek közelében bontotta ki 1932-ben Tóth Bálint útkaparó mester a Telkibányai-jeges-üreget.

„...A kut fölé hajolván újlag
 Kis korsajával a bájos leány,
 Mélázva nézett a fenékre le;
 Akkor meglolván a heves vadász:
 Általkarolta karcsu derekát,
 S piros ajkára hó csókot nyomott.
 Aztán, - egyik sem tudta, hogy esett -
 A szép leányka ékes korsaja
 Véletlenül lehullt és - összetört...!
 S ijedtében a völgyi forrás
 Azonnal jéghideggé borzadt...!

A szép vadász többé meg nem jelent,
 - Elhagyta a vidéket a király, -
 A lány pedig, mikép a monda szól,
 Könnyű szemekkel, halványan, kijárt
 A völgyi forrás mohos szélihez,
 Ülvén felette búsan, egyedül:
 Hosszan merengett felbuzgó vizén...
 Szemében köny, és hű emlékezés,
 Ajkán sohajtás, e szótlan beszéd!
 S a csendes láz amelytől a virág
 Elsárgult, lehullt a forrás körül:
 Alunni vitte a sápadt leányt,
 Legszebb virágot egykoron...!
 Sirhalma ott van a kuthoz közel;
 Csendes már a sziv, csendes a vadon...

Csak a forrásnak beszél halk nesze,
De a bú okát nem beszéli el.

A hegy tövén a régi forrás
`Királykutnak` nevezetik.
Es a vándornak, felbuzgó vize
- Mely egykor jéghideggé borzadtott -
Szomját megoltja, és fogába üt...
Történetét elmondá a rege....”

A Mátra környékén kiterjedt birtokokkal rendelkező királyunk Aba Sámuel (990-1044) a nép szemében népszerű volt, a nemesek azonban ellenszenvvel viseltettek iránta. Miután 1044-ben a ménfői csatában vereséget szenvedett III. Henrik seregeitől, máig sem tisztázott körülmények között meggyilkolták. Vannak olyan források, amelyek arra mutatnak, hogy a királyt menekülés közben Füzesabony tájékán utolérték és megölték, más elképzelés szerint még a csata helyszínén ölték meg. Holttestét valószínűleg először a feldebrői monostorban helyezték örök nyugalomra. Amikor évekkel később felnyitották a sírt, azt látták, hogy ruhái épek voltak, a sebei pedig begyógyultak. Innen vitték át végső nyughelyére az abasári monostorba, ahol egy sziklasírba helyezték. Jelenleg a sírüreget borospinceként hasznosítják. Báró Haller Sándor 1773-ban Aba Sámuel sírüregénél a következő feliratú emléktáblát avatta fel: „Ez üregbe volt letéve Sámuel Aba, Magyarország III. királya vagy inkább zsarnok, országpusztító. Gonosszal és kegyetlenséggel teljes király, ki népe által a Tiszánál megöletett. Bámuljátok a dolgok éktelen változását, a királyi sírboltból lett borospince felett! Hol a halál véres zsákmánya pihent, ott a kedvet adó hordók domborodnak. Ezért pirul Bacchus, ezért pirosabb a saári bor a felernuminál. Most igyál, hogy kipirulj! Romjaiból kiemelte báró Haller Sámuel tábornok ”

Aba Sámuel sírürege (forrás: Vulkánszeleológiai Kollektíva)

Vadlán-likak

A Vadlán-lik kifejezés eredete a német Wildmädchenloch-ra vezethető vissza, és hozzájuk minden esetben valamilyen tragikus szerelmi történet kapcsolódik legendaként. A legismertebb Vadlán-lik a Kovács-hegyi bazaltutcában Nagygörbő térségében található. A barlang belső elrendezése olyan, hogy akár hosszabb idejű tartózkodásra is alkalmas, és a szájhagyomány szerint a második világháborúban, a Rákosi-rendszerben és az 1956-os forradalom után is bujkáltak benne emberek. A barlang nevét Horváth (1928) a következő legendával magyarázza. Élt egyszer régen egy mesés gazdag lány, aki szerelmes lett egy betyárba. A szülők mindent megpróbáltak, hogy lányukat erről a szerelmi kapcsolatról lebeszéljék, ám amikor látták, hogy semmi sem használ, úgy tettek, mintha megnyugodtak volna lányuk akaratában, és meghívták a fiút ismerkedésre, vacsorára. A legény el is fogadta a meghívást és gyanútlanul elment a lány szüleihez. A szülők gazdagon megvendégelték és

alaposan leitták. Az apa azzal az ürüggyel, hogy hozza a fiú lovát, egyedül hagyta, valójában azonban a pandúroknak adott jelet, akik a fiút azonnal lefogták és láncra verték. A lány szerelmi bánatában elbujdosott és soha többet nem látta senki. Esténként a hegy felől szomorú leányéneket lehetett hallani, majd lassan az is megszűnt. Néhány év múlva találták meg a ruháit és csontjait a ma Vadlán-liknak ismert barlangban.

A nagygörbői Vadlán-lik (forrás: Vulkánszeleológiai Kollektíva)

Bánhorváti mellett van a Damasa-szakadék, amely több barlangot is rejt magában. A legenda szerint a Bán-völgy gazdájának, Damasának volt egy csodálatosan szép lánya, aki egy betyárba szeretett bele. Mivel apja ellenezte ezt a kapcsolatot, ezért a szerelmesek titokban találkoztak az erdőben, ahol maguk lehettek. Egyik ilyen titkos találkozásukra véletlenül betoppant a lány apja, aki éktelen haragra gerjedt és elátkozta a szerelmeseket: „A hegy törje össze a koponyátokat.” Az átok valósággá vált, a hegy összeomlott, és maga alá temette a szerelmeseket. Csontjaik szétszóródva mind a mai napig megtalálhatók a szakadék barlangjaiban.

A Vadlán-likakhoz kapcsolódó más legendák szerint ezekben a barlangokban olyan nők laktak, akik megőrültek, vagy életükben olyan lelki sebeket szereztek, hogy többé már nem találták a helyüket a társadalomban. Kiköltöztek az erdőbe, és ott egy barlangban, mint önkéntes vagy erre a közösség által ítélt számkivetettek éltek. Akármelyik legendának van valós gyökere a fent említettek közül, a Vadlán-likak minden esetben az egyszerű ember lázadásának szimbólumai, az igazságba vetett hit kifejezői.

Damasa-szakadéki Mély-hasadék (forrás: Országos Barlangnyilvántartás)

Felhasznált irodalom:

- Berzsenyi Dániel művei, Kis János emlékezései (1985), Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest
- Eszterhás I. (1999): Legenden über vulkanische Höhlen in Ungarn, Slovenský Kras, Acta Carsologica Slovaca, International Symposium on History of Speleology and Karstology, Liptovský Mikuláš, p. 29-35
- Gyurkovits Gy.(1737): Notitia geographico-historica Comitatus Vesprimiensis, Simeghiensis et Szalaiensis, Kézirat a Széchényi Könyvtárban, Budapest
- Horváth E. (1928): Napló, kézirat, Georgikon Könyvtár, Keszthely
- Kolacsovsky L. (1938): A Börzsöny múltja a néphagyományok szerint, Turisták Lapja, 50. évf., Budapest ,p.186-190, 311-318
- Majoros Zs. (1991): Kispétermennykői barlangok, Kézirat a Bükki Nemzeti Park Könyvtárában, Eger
- Mocsáry A. (1820): Nemes Nógrád Vármegyék Históriái, Geológiai és Statistikai Esmértetése Petróczai betűivel, III. kötet, Budapest, p. 19.
- Pápa M.(1943): A barlangok romantikája, Barlangvilág, Budapest, p. 1-23.
- Pesty F.(1864): Magyarország helynevei, Kézirat a Széchényi Könyvtárban, Budapest
- Rómer F. (1868): A barlangokról, nevezetesen a magyarhoni lakott barlangokról, Arch. Közl. VII. kötet, 2. füzet, Budapest, p. 110-145,
- Tompa M. (1846): Népregék, népmondák, Pest
- Végh J.(1994): Diósjenő – Nógrád Megye Települései sorozat kötete, Mikszáth Kiadó, Horpács, p. 46-48.

A barlangok előfordulása Vörösmarty Mihály költői műveiben

„Boldog az, aki célját izzadva eléri,
S bármely munka legyen, súlyát megbírní törekszik,
Állhatosságát jutalommal öröme tetézt
Végezet ingerli, s más több munkákra vezérli.”
Vörösmarty Mihály: Boldog az, aki (Pest, 1817)

Vörösmarty Mihály (Pusztanyék, 1800. dec. 1. – Pest, 1855. nov. 19.) a legnagyobb magyar romantikus költő volt, a Magyar Tudományos Akadémia tagja (1830), aki egyaránt írt történelmi és filozófiai témájú epikus műveket, kisebb lírai költeményeket, novellákat és drámákat is. Gyermekkorától verselt, első költeményei 1823-ban jelentek meg, 1825-ben, mikor a honfoglalásról szóló eposza, a *Zalán futása* megjelent, neve az egész országban ismertté vált. 1826-tól csak az irodalomnak élt, egymás után írta kisebb történelmi témájú eposzait és lírai költeményeit. Ezek a művek a mai magyar költői nyelv megteremtői. Stílusuk tele van a legköltőibb képekkel, hasonlatokkal; mindig újszerű, és ezért még a *Nyugat* (1908-1941) nemzedéke is mesterének vallotta őt. Barlangkutatói szemmel a legnagyobb érdeme, hogy műveiben sokszor használja a barlangokat költői képekben, és felfogásában szakított korának közízlésével. A 19. század első felében az irodalmi művekben a barlangok szinte kizárólag negatív képekben jelentek meg tovább növelve a sötét, földalatti világ misztikusságát. Vörösmarty hálás kézzel nyúlt ehhez a témához, és verseiben teret nyitott a barlangok újszerű ábrázolásának.

A kutatáshoz az alábbi könyveket használtam fel: *Csongor és Tünde* (Osiris Kiadó, Budapest, 1999) és *Vörösmarty Mihály összes költeményei* (Osiris Kiadó, Budapest, 1998). Az általam a kutatásba bevont költői művek kritikai csoportosítása:

Csongor és Tünde (1831)
Kisebb költemények (1818 – 1833)
Pályalombok (1829 – 1834)
Kisebb költemények (1834 – 1855)
Ifjúkori költemények (1816 – 1819)
Töredékek (1816 – 1846)
Fordítások (1816 – 1847)

Nagyobb epikai művek:
A hűség diadalma (1822)
Zalán futása (1823/1824)
Cserhalom (1825)
Tündérvölgy (1825)
A Délsziget (1826)
Magyarvár (1827)
Eger (1827)
Széplak (1828)
A rom (1831)
A két szomszédvár (1831).

Vörösmarty műveiben a barlangok összesen 59 alkalommal jelennek meg. Az említések sokszínűek, a műveiben egy barlang lehet az ármánykodás színhelye (2 alkalommal), ördöglyuk (22 alkalommal), hasonlat, amely a barlangok első látásra is jól látható tulajdonságára utal (1 alkalommal), állatok lakhelye (12 alkalommal), emberek lakhelye (4 alkalommal), eszménykép vagy pogány isten lakhelye (2 alkalommal), általános

helymegjelölés (11 alkalommal), sárkány lakóhelye (1 alkalommal), valamint mesterséges sírűreg (4 alkalommal). Műveiben nem jelenik meg név szerint említett barlang, mindösszesen utalásokat találunk a Mátrában található barlangokra (pl. *Zalán futása, III. ének*), a Bodroghköz mellett található hegyen, feltételezhetően a Tokaj-hegyen lévő barlangokra (pl. *Zalán futása, VI. ének*) és a Kaukázusban lévő sziklaüregre (pl. *Zalán futása, I. ének*).

Ördöglyukak

Az ördöglyuk a *zsomboly* népnyelvi megfelelője, azonban előfordul, hogy tektonikus hasadékok mentén kialakult, szövevényes, többszintes üregrendszer is ezen a néven neveztek el: pl. *Solymári-ördöglyuk* (4773-1). Általános értelemben a függőlegesen a felszínre nyíló, vízszintes síkban álló bejáratú üregek köznévi jelölője. Az elnevezés abból a népi hitből ered, hogy a függőlegesen a mélybe nyíló üregek a pokol bejáratai: pl. olaszfalui *Csengő-hegyi-ördöglyuk* (4422-20). Az *ördöglyuk*-at régebben nevezték még *bábalyuk*-nak is: a Baradla-Domica-barlangrendszerben ma is található ilyen nevű víznyelő. Vörösmarty három versében, összesen 22 alkalommal utal ördöglyukakra.

A bujdosó gyilkos (Börzsöny-pusztá, 1822) című versében a következőképpen ír:

„A csendes éjnek rémei közt sebes
Rohanva visznek lábaim: a ködös
Égig nyuló hegy meg nem állít,
Sem pokolig leható nyílások.”

A *Cserhalom* (Pest, 1825) című eposzában a költő Salamon (1053-1087), László (1046-1095) és Béla (1016-1063) harcát írja meg az Ozul vezette fosztogató kunok ellen:

„...Valamint mély poklos üregben
Hol szilajuk sívó ördögfiak üldözik egymást,
Oly vala itt a zaj viadalmi körében Ozulnak...”

Az ördöglyukak legteljesebb kifejtését Vörösmarty *A Délsziget* (Pest, 1826) című művében találjuk. Ez az egyik legvitatottabb funkciójú műve a költőnek, mely egyaránt kapcsolódik a történelmi epikához és a filozófiai művekhez is. A történet egy szigeten egyedül élő fiúról szól, aki életéről és céljairól gondolkodik.

„...Így élt s éjei csendesek és víg napjai voltak.
A síkot, hegyet és barlangit kezdte bejárni
Megmutogatva magát madaraknak és földi vadaknak...
...Szózatit ordítás dőrejevel nyomta el a vad
S a berekedt barlang mindinkább rettenetes lőn...
...Elfuta és bércnek, völgynek szomorodva panaszlá,
Hogy szava hasztalan, azt az üreg lakozói nem értik...
...Végre leült nagy fáradtúl egy szirttorony alján.-
Jobbján barna falak meredeznek, balja felénél
Tátogat egy mélység, feneketlen, fénytelen és bús;
Tán kapuként szolgál a túlsó földi világra...
...Gondolat ötlék, Új s nagyot ígérő, békétlen eszébe, kiáltott
a vak mélységhez s lekiáltott tág üregébe...
...Szólt s követ indított az üregbe, nehéz követ; arra
Fölkele forgó szél a földnek szinte beléből.
Lenn vala még s moraját máris hallhatta: üres hang
S tompa moraj volt még, de telibb és rettenetesb lőn
Hirtelen és hogy elért az üreg szájához, üvöltve
S elfeketedve csapott a legszebb hangabokorra...
... S im mitévő lőn? egy vermet keresett ki, nagy öblűt,

*Tér fenekűt, rövid, és szűk végű sziklatorokkal...
 ...Csak félig szürke homályban
 Nyílt meg az agg mélység, köderesztő öblei kormos
 szirtei tornyosodó fejjel fölütődtek az éjből,
 Rajtok erőtlén rémalakok csapatozva borongván...
 ...Mégis óhajtásit nem tudta előlni: kívánság
 Szállta meg a mélység lakozóit hallani, látni...
 ...Melyre midőn megbontakozott a völgyi setéség,
 S a buta rémalakok szakadozva enyésztek, utána
 Ment maga is, a bünfészekhez elére legottan.
 A puha földből ott sívó ördögfi csoportok
 Búttak elő, undok feketén, és füstöt okádva,
 Aprón, s oly fölösen, mint a rét füve tavaszkor...
 ...S visszafelé indúlt. A résre nyomultak azonban
 Sanda irigy baglyok, s fényét elfogni sietvén
 A bejövő nappal huhogtak előtte...
 ...Az nyögve, pihegve
 Tántorog és a rést keresővel szerte csatangol...
 ...S hogy minden rút nép véletlen föl ne jöhessen
 A rést, hasztalanúl, köveket halmozva, bezárta...
 Ment és ördögeit zajgó gödrébe vetette...
 ... Egy égi madárka,
 Sok színű és kecses, egy repülő kis tarka szívárvány,
 Szálla ragyogva elő...
 ...Ezt az epedt gyermek kergetvén szüntelen, egykor
 Bokron elültén fáradtan fogta el, és a
 Sziklatorokra vivé...
 ...Ah madaram, szép kis madaram, ne zenegj te siralmat,
 Tégedet én az üreglakhoz nem veszni hozálak...
 Így szólván madarát egy kis csemetére letette
 mely egyik oldalról az üreg szájára kihajlott;
 Ott az megszállván, kis lyukra bezárta legottan
 A vermet gallyal, hantokkal is...
 ...Tüstént gödrének megterhett gyomra kiadta
 Hangjai rettenetes zavarát a hangafasípon.
 ...A vadak a vermet, fiaik hangjára sietvén,
 Fölverik, és kiki fajzattal megtölti tanyáját...”*

A barlang, mint állatok lakhelye

Vörösmarty az *Óh fuss e kegyetlen Földről* (Pest, 1817) című versében negatív képként használja a barlangot, mint állatok lakhelyét, ezzel fogalmazva meg kritikáját a korszellem ellen:

*„Oh fuss e kegyetlen Földről, fuss! mert ez irigy Ház.
 A kimeszelt falakon mászkálnak sánta poloskák.
 Szerte legel sok bolha sereg vért ontva nyomába.
 S noha ezrenként pusztítjuk, visszakerülnek
 Kétszerezett számmal barlangjok szennyes öbléből...”*

A *Kisdéd bokrokkal* (Pest, 1819) című versében a költő megírja Dámon és Phillis szerelmének történetét Ovidius (Kr.e. 43. – Kr.u. 17.) római aranykori költő hatására.

„A Fellegbe ötlő bércek vadon ormai, zordon

*Mély üregek, vadakat rejtő barlangok, előttem,
Mind nem rettentők, nem voltak csúf helyek, hogyha
Ő vala mellettem, maga a Tél zsenge virány volt.
Oh hányszor látám a mély üregekben üvöltő
Medvét kölykeivel, mikoron Te utánad eredtem...”*

A *Zalán futása* (Pest, 1823/1824) című eposzban, az I. énekben az öreg Kladni átadja Árpádnak (845-907) Zalán (szláv vezér, a Gesta Hungarorum említi, de életrajzi adatai ismeretlenek) üzenetét, melyre a magyarok tábora a következőképpen reagál:

*„...Mint fene kölykes oroszlánok barlangja, dühödten
Zúg a hős tábor, s kelnek csillogva, zörögve...”*

A *Zalán futása* (Pest, 1823/1824) című eposzban, a VI. énekben a magyarok táborában Kárel kobozzal előadott énekében elmeséli Apor és Habilán szerelmét:

*„...Kisértő denevér félt a tündökletes éjtől,
S megmaradott üregén az irigylő sanda bagollyal...”*

A *Zalán futása* (Pest, 1823/1824) című eposzban, a VI. énekben a magyar hős Ete, miután eltemette a Csorna seregei elleni ütközetben elesetteket, a Bodrog partján egy nyárfá alatt lefekszik aludni.

*„...Mint aluszik, ha nagyon fáradt, a bátor oroszlán,
Mely leterül barlangjában, s jó nagy helyet elfog...”*

A *Zalán futása* (Pest, 1823/1824) című eposzban, a VII. énekben Árpád hadba vezeti seregét Zalán ellen.

*„...Így mene, mint valami kifajult kedvetlen oroszlán,
Mely barlangjában sok időt heverészve leélvén,
Nagy mormolva kijő, ha kívül zaj hallik az erdőn...”*

A *Zalán futása* (Pest, 1823/1824) című eposzban, a VIII. énekben Preheszka vezér Zalán oldalán csatlakozik a harchoz.

*„...Így szólott, s vele, mint medvék barlangja, morogtak
Gyermeki, s apró lángszemök a harcokra sugárzott...”*

A *Délsziget* (Pest, 1826) című eposzban általánosan jelenik meg állatok lakóhelyeként a barlang.

*„...Tüstént a két fő bűn földnek gyomrába lesüllyedt;
Örvendvén, noha bágyadtan, fészkeikbe siettek
A madarak, barlangba vadak, s hús berki tanyákba...”*

Az *Eger* (Pest, 1827) című eposzban az I. énekben a költő sorban bemutatja a legvitézebb várvédőket.

*„...Jő Robogó, nagy barna fejét a zajra fölütvén,
Mint valamely bika, vagy deli méltóságos oroszlán,
Mely barlangjában meg nem tud félni dühétől...”*

Az *Eger* (Pest, 1827) című eposz II. énekében Hanivár török vitézt a magyar Zoltaival vívott csata után Ulemán lánya, Leila ápolja.

*„...Véredet arcaidon mely vad kar tette patakka?
Nem harcból, de oroszlánok barlangjaiból jősz...”*

A *két szomszédvár* (Úrhida, 1831) című eposzban Káldor két fia, Petur és Ipoly betörnek az úrhidai várba, hogy megöljék Tihamért, az utolsót a Sámsonok nemzetségéből.

*„...Kába! oroszlánnak barlangját zárta magára
S bízott a sorshoz, melyet maga sürgete dűlni...”*

A barlang, mint általános helymegjelölés

Vörösmarty *Helynek leírása* (Pest, 1816) című versében Ovidius *Metamorphosis* című művének III. könyvében, a VII. részben az 1-54-dik sor közötti tartalmat fordítja magyarra. A vers Nárcisszról szól, aki gyönyörködik saját szépségében.

„...*Ti felelő bércek panaszinak durva tanuji,
S hajdani százaknak öble, kietlen üreg...*”

Vörösmarty *Gyantomachia* (Pest, 1817) című versében Claudianus (Kr.u. IV. század vége) *In Rufium I. praef.* című támadó iratának első tíz sorát fordítja magyarra.

„...*Megszabadult Parnasszus hegye, barlangba viritó
Fürtök emelkednek illatos ágak alól...*”

A hűség diadalma (Börzsöny-pusztá, 1822) című eposzban a II. énekben tájleírás részeként jelenik meg a barlang. A mű a szláv eredetű Villi-rege alapján készült. A rege szerint a menyasszonyként elhalt lányok, mint jó vagy gonosz tündérek a hűtlen legénynek bosszúból, a hűnek szerelemből megjelennek és halálba csalják. A költő ezt a regét ültette át a Hunyadiak korába. A barlang említése akkor fordul elő, amikor Gárdon magyar vitéz szénéz a csatateret jelentő dombon.

„...*S vért kereső szemének most egy domb nyílik meg.
Vége az égbe merül, közepén nincs semmi is élő,
Nincs fa, hogy a pihenőt hűvös árnyékba fogadja,
Nincs barlang, s füveit földig perzselte verőfény...*”

A hűség diadalma (Börzsöny-pusztá, 1822) című eposz III. énekében Besnyei követét, Undort küldi el Gárdon szerelméhez, Jolához, hogy Gárdon vitéz halálának hazugságával megtévessze őt és várába csalja.

„...*Majd közelít a bús felhő; de lebújnak az álnok
Lelkek, s bántatlan, noha félve üregbe húzódnak...*”

A Zalán futása (Pest, 1823/1824) című eposzban, az I. énekben Hajna a Bodrog menti erdőben sétálva a délszaki tündérrel találkozik.

„...*Hajna te futsz, oh Hajna, kiért elhagytam az ékes
Hajlékot dél fényes egén, ki miatt keseredve
Fölkeresném Kaukáz üregében az agg szelek atyját...*”

A Zalán futása (Pest, 1823/1824) című eposzban, a II. énekben a magyarok rémistene, Ármány megpróbálja Árpád seregét a csata előtt elbizonytalanítani.

„...*S Zagyvának forrása fölött megszállta hadával
Erdős Mátra hegyét fellegdárdája hegyével –
Mely valahányszor vág, iszonyút villámlik azonnal –
Itt nyit barlangot, feneketlent, ködbe borongót,
A télnek bús honna felé...*”

A Zalán futása (Pest, 1823/1824) című eposzban, a III. énekben a magyar Ete harcos a csatában életét akarja áldozni Ármány rémistennek tett ígérete szerint, hogy ezzel a gonosz erőket a magyarok igazával megbékéltesse.

„...*Veszne, s erős lelkét a Rém vad körmei vinnék
Mátra setét barlangja felé; de fölöttök az égben
Fényhajlékúból lát a hadak istene mindent,
És megszánja Etét, s a Rémre haragja kilobban...*”

A Zalán futása (Pest, 1823/1824) című eposzban, az V. énekben Árpád és emberei a táltosok vezetésével áldozatot mutatnak be Hadúrnak, a hadak istenének.

„...*Nem ropog így a hegy, mikor éltes sziklatetőin
Összeveszett viharok harcolnak durva szelekkel,
S roskadozó szirtét feketés üregekbe lehányják...*”

A *Zalán futása* (Pest, 1823/1824) című eposzban, a VI. énekben Huba lánya, Hajna, megszökik elrablójától, az erdőben és a Bodrog partján növő fűzfák között bujkál, majd egy hegy (feltételezhetően a Tokaj-hegyről van szó) tövébe ér.

„...*Megmordúlt a mély barlangok gyomra, s az erdőn
Lengő gyenge szelek zúgó szárnyakra kelének...*”

A *Zalán futása* (Pest, 1823/1824) című eposzban, a X. énekben Viddin bolgár harcos megküzd Árpád vezérel.

„...*S a beborúlt eget csak villám fénye deríti;
Itt pedig elmohosult üregekből kél dübörögve
A zivatar, se vele fölhapsog nagy tengered, oh föld...*”

A *Zalán futása* (Pest, 1823/1824) című eposzban, a X. énekben a görög harcos Preheszka és fiai vitézül küzdenek a magyarok ellen.

„...*Körmeik, és fogaik egymást lángolva szakítják;
Reng a nagy barlang, s morajokkal bömböl az erdő...*”

A barlang, mint emberek lakhelye

Vörösmarty a *Már hitlen Salamon* (Pest, 1819) című versében egy jós jövődőt mond Salamon királynak. A történelmi tényeket ismerve a jósnak nem lett igaza, Salamon nem egy barlangban halt meg.

„...*A megholt magyarok vére bosszút kiált
Reád, s átka alatt töltöd el életed.
Egy Barlang lesz utóbb lakhelyed és tanyád
S Végét ott leli vén korod...*”

A *Zalán futása* (Pest, 1823/1824) című eposzban, az I. énekben Zalán Árpád vezért szidja és tulajdonságait becsmérli.

„...*Hányja magát, s hazugúl Etelével mondja rokonnak.
Mondja, holott tán a latrok barlangja nevelte, ...*”

A *Zalán futása* (Pest, 1823/1824) című eposzban, az V. énekben a hadba vonult magyarok hátramaradt családját fosztogatók támadják meg. A versben feltételezhetően a Tokaj-hegyen található barlangra történik utalás.

„...*A bodroglakók hallák, hogy zúga vidékők,
És kiki, mint tuda, ment, bújdosva kerülte halálát.
A hegyüregebe vonult némely; sok bolyga az erdőn...*”

A *Magyarvár* (Pest, 1827) című eposz Vörösmarty azon felfogását tükrözi, hogy a magyarok őshazája a Kaukázus volt, és ennek fővárosa volt Magyarvár. A mű egyik jelenetében Csimor és Bendeg vitézek megküzdenek a szép Szübal szerelméért.

„...*Két idegen lép föl, Csimor, és az ölő szemű Bendeg,
Titkos barlangok lakozói Koros vize mellett, ...*”

A barlang, mint eszménykép vagy pogány isten lakhelye

Vörösmarty *Fordítás* (Pest, 1816) című versében Ovidius *Metamorphosis* című művének III. könyvében, a XI. részben az 592-615-dik sor közötti tartalmat fordítja magyarra.

„...*Cimmeri térségen mély öblű s messze benyúló
Barlangot egy nagy hegynek üregébe lakásul
Választott a rest Álom...
...A Barlangja előtt már nyílt bimbójjal ékes
Mákból és zöldellő füvekből éj szedi a téjt,
A melyet földön elhint. Nehogy hangzana ajtó
Forduló sarkán csikorogván, nincs sehol őrző,*

*Nincs az egész házban barlang közepette emelt ágy
Van Feketés Fából gyászos takarója felette...*

A *Zalán futása* (Pest, 1823/1824) című eposzban, a VIII. énekben a magyaroknak Zalán seregei ellen vívott küzdelmében a magyarok hite szerinti egyik gonosz isten nem leli kedvét, ezért a Mátra egyik barlangjából a bajvívók közé csap.

*„...Ármány megdühödött, és titkon forralta bosszúját,
Most hallván a bús diadalt, fölkapta halálos
Dárdáját, s barlangjából dör mölve megindult...”*

A barlang, mint sárkány lakhelye

A *Zalán futása* (Pest, 1823/1824) című eposzban, a VI. énekben Kárel kobozzal a kezében éneket mond a magyaroknak a csata előestéjén.

*„...Bendeguc, a kutigur, s most mint nagy üregbeli sárkány,
Mely véres taraját magasan viszi barna fejével,
Elfödi a napfényt, s rémítőn röpdös az égben, ...”*

A barlang, mint a tulajdonságain alapuló hasonlat

Vörösmarty a *Calibán, a festető* (Pest, Pályalombok 1829 -1834) című versében gúnyverset ír egy bizonyos Turkairól. Turkai és Calibán a valóságban Pónori Thewrewk József (1793-1870) álneve. Caliban Prospero Shakespeare (1564-1616) *Viharjában* (1610/1611) egy testileg, lelkileg félállati szörny. A hasonlatot azért használta Vörösmarty, mert Pónori egy intrikus, személyeskedő, konzervatív író és szerkesztő volt, az *Auróra* (1821-1837) íróinak és szerkesztőinek korántsem lovagias ellenfele. A gúny elsődlegesen Pónori *Magyar Pantheon* (1827) című művének szól, melyben az 1825 – 1827 közötti országgyűlés császárhű és konzervatív főrangú követeinek arcképét, életrajzát és címerét állította össze.

*„...Itt szemed, itt orrod, füleid, két barna vitorlák.
Itt szád, mint barlang tátogat, és tüzet ad...”*

A barlang, mint ármánykodás színhelye

Vörösmarty *Csongor és Tünde* (Pest, 1831) című tündéries mesejátékában egyazon jelenetben, de két alkalommal is előfordul egy barlang a IV. felvonásban. A színhely: *„Barlang. Mindenfelől sűrű lombos fáktól árnyékozva, előtte borított kút. Mirigy jó és feltakarja.”* A kútba bújva Mirigy eszményképeket mutat Tündének és Ilmának, majd távozásuk után feljön a kútból, azt fekete fátyollal letakarja és elbújik a kút melletti barlangba. Ekkor jön Csongor majd utóbb Balga. Csongor a barlanghoz fordul, melyet egy jós lakhelyének mond (*„Jós a szirtek templomában...”*). A fátyollal letakart kútból egy lányalak tűnik fel, majd integetve továbblebeg Csongor előtt. Utána Balga is szól a barlanghoz, mire a kútból egy palack bor és egy sült galamb emelkedik ki, és Balga homlokának ütközik. A barlang ebben a jelenetben egyértelműen negatív képként jelentkezik, az ármány, fondorlat és cselszövés rejtekhelyként.

Mesterséges üregek

Vörösmarty *Helvila halálán* (Pest, 1826) című versében a mesterséges sírüreg említésével lényegében a reménytelen szerelem kilátástalanságát akarja hangsúlyozni.

*„...Ah csak addig nem tudom, hogy
Szép alakja por között fogy,
Por között a sírűregben,*

*És mind mélyen és mélyebben
S romlottabban száll alá.”*

A *Remete sírja* (Pest, 1830) című versben egy jámbor életű remete sírüregéről esik szó.

*„...Egy jámbor remetét lelsz e kis üregbe letéve,
Kit szent gondjai közt csendesen ére halál.”*

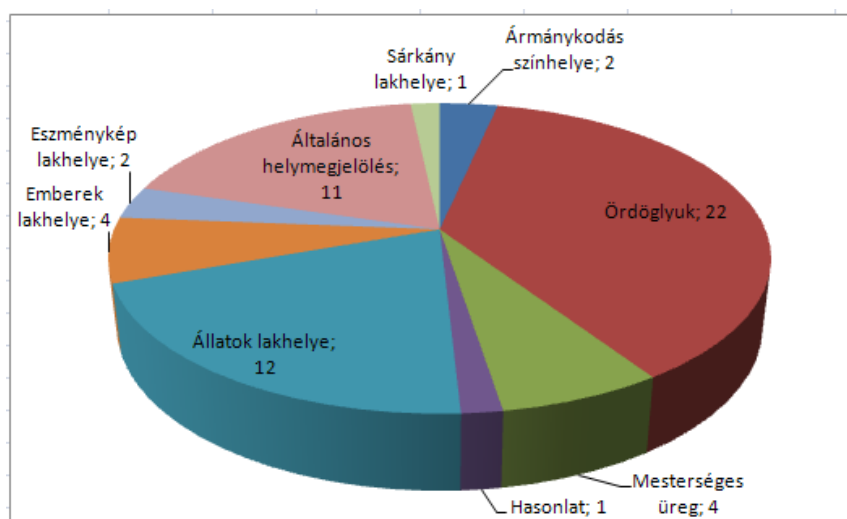
A *puszta sír* (Pest, 1831) című versben a költő Árpád (845-907) sírüregéről tesz említést.

*„...A Duna habjainál ki van itt a kised üregben
Pusztán, a omladozó hamvai jeltelenül?...”*

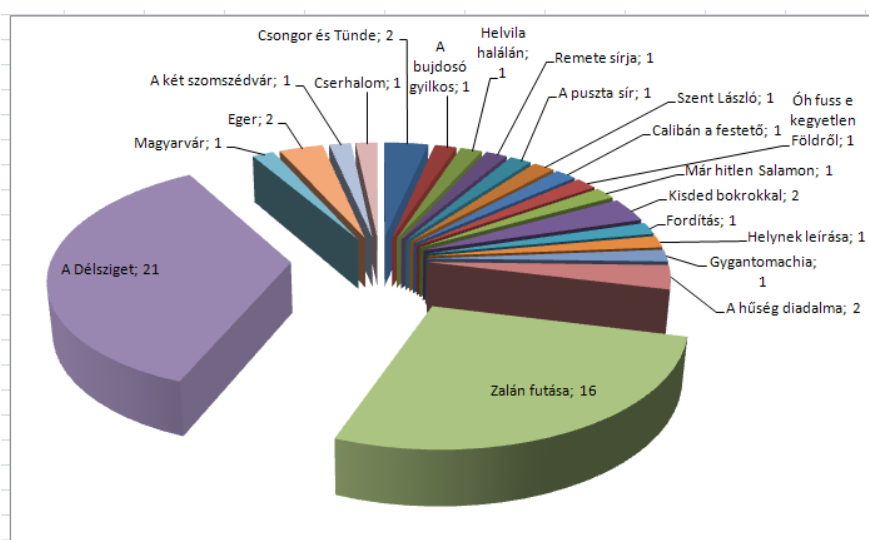
A *Szent László* (Pest, 1833) című versben Szent László (1046-1095) királyunk síremlékéről történik említés.

*„...Béla fiát, Lászlót, a váradi sírterem őrzi,
Lelke magas mennynek fénypalotáiban él...”*

A barlangok említése Vörösmarty Mihály költői műveiben diagramokon összefoglalva

Barlangok említése a funkcionális szerepük szerint az említés darabszámában

Barlangok említése az egyes költői művekben az említés darabszámában

A barlangok Jules Verne műveiben

Jules Verne (1828-1905) a 19. századi irodalom meghatározó alakja volt. Regényei témáját sokszor az életből merítette, gyakran csak továbbgondolta a felfedezések és találmányok életét és lehetséges felhasználási területét. Írásaiban legtöbbször a valóság és képzelet határán egyensúlyoz, de vannak a valóság határát jelentősen átlépő művei is. Regényeiben gyakran szerepet kapnak a barlangok is. Regénybeli felbukkanásuk mindig tudatos, leírásuk és bemutatásuk, szerepük a történet szempontjából azonban gyakran ellentmondásos, sokszor a geológia legegyszerűbb szabályainak sem felel meg. Kétségtelen azonban, hogy Verne népszerű műveket írt, és ebből a szempontból nézve semmit sem von le értékükből, hogy a barlangok nem mint geológiailag helyesen ábrázolt föld alatti terek, hanem mint a regény szövevényes cselekményvezetése szempontjából nélkülözhetetlen helyszínek jelennek meg.

Verne műveit elsősorban „tengerentúli” utazásokról írta, amelyben nagy szerepe volt személyes elkötelezettségének a tengerek és óceánok iránt. Fantáziáját a sarkvidékek is foglalkoztatták, a hegyek – a vulkánok kivételével - azonban szinte teljesen hiányoznak műveiből.

A barlangok a földalatti világ titokzatossága és ismeretlensége, a helyszínek lehetséges drámai elemként történő felhasználása miatt mindig is érdekelték. Műveiben általában két lehetséges szerepkörben bukkannak fel. Először a szinte hagyományosnak tekinthető bűvőhely funkcióban. Nagyon sok művének alapmotívuma, hogy a főszereplők valamilyen katasztrófát («A rejtelmes sziget, 1875», «Kétévi vakáció, 1888») követően egy lakatlan szigetre vagy szárazföldre kerülnek és ott egy barlangban találnak menedéket. Az először talált barlang többnyire kis méretű, kényelmetlen és nyirkos, ám amint a szereplők jobban megismerkednek a környezetükkel, felfedeznek egy kényelmesebb, és igényeiknek szinte minden tekintetben megfelelő barlangot. Az 1905-ben írt «Világítótorony a világ végén» című művében nem kevesebb, mint nyolc barlang jelenik meg; egyik a másik után név nélkül, hogy a következő fejezetben eltűnjön a regény vonalvezetésében, és helyét már egy másik barlang foglalja el.

A második szerepkörben a barlangok úgy jelennek meg, mint a lelepleződés helyszínei, ahol nem lehet hazudni, ahol lehullik a lepel a főszereplőről, és fény derül egy olyan titokra, amely végigvonult a teljes regényen. Az 1864-ben írt «Chanteleine grófja» című művében az esküvőt egy bretagne-i barlangban tartják, és itt derül ki, hogy a gróf maga is voltaképpen egy rab. Az 1883-ban írt «A makacs Keraban» című regényében az áruló egy Fekete-tengeri barlangban lepleződik le. Az 1882-ben írt «A zöld sugár» című regényében Helena Campbell és Oliver Sinclair szerelme a valóságban is létező Fingal-barlangban teljesedik ki.

A Fingal-barlang Staffa-szigetén Skócia partjainál (forrás: <http://scribalterror.blogspot.com>)

Verne a műveiben előszeretettel használt a cselekmények helyszíneként vulkánokat, vagy azok kráterét és kürtőjét. Legismertebb „barlangos regényében”, az 1864-ben írt «Utazás a

Föld középpontja felé» című műben Lindenbrock professzor el akarja érni a Föld középpontját, és ehhez egy egyébként a valóságban is létező izlandi vulkánon, a Snæfell-en keresztül akart eljutni. A jégsapka (izlandi nyelven jökull) által borított alvó vulkán délkeleti lábánál fekvő Arnarstapi településen egy kicsiny barlang mellett többnyelvű táblák tájékoztatnak, hogy Verne regénye szerint itt kezdődött az „Utazás a Föld középpontja felé”. A történet végén a Stromboli-vulkánban jönnek újra a felszínre az utazók. Ma már megmosolyogjuk ezt az elképzelést, de abban az időben (1860-as évek), a legtöbb embernek nem volt pontos elképzelése arról, hogy mi is a különbség az aknák, bányák, mesterséges üregek, tengeri barlangok, mészkő barlangok és a bonyolult vulkanikus hasadékrendszerek között, tehát a verne-i történetek olvasói számára ezek a fajta geológiai keveredések nem voltak le semmit a művek élvezeti értékéből.

A Snæffelsjökull csúcsrégiója, az Arnarstapi-barlang bejárata, és a bejáratnál elhelyezett tájékoztató táblák (forrás: Eszterhás István)

Verne a kor legtöbb írójához és költőjéhez hasonlóan a történeteiben a barlangos kőzetek közül a legtöbbször a gránitot használja, sok esetben helytelenül. Az 1875-ben megjelent «A rejtelmes sziget» című művében a szereplők évekig élnek a „Gránitpalotában”, amelyről Verne azt írja, hogy „kialakításában nem Neptun, hanem Plutó” vett részt, azaz a barlangot nem a víz oldotta ki, hanem egy robbanás hozta létre, melynek nyomait a barlang falán jól meg lehetett figyelni. A gránit barlangokat elsősorban a hidrolízises mállás, az aprózódás és a tektonikus mozgások hozzák létre, tehát egy robbanás, vagy vulkánkitörés által létrehozott nagyméretű gránit-barlang kialakulásának csekély az esélye. Az 1885-ben megjelent «Sándor Mátyás» című művében az Isztrián ténylegesen létező pisinói Foiba-barlang szerepel, mint gránitba mélyülő barlang; holott köztudott, hogy ez a terület egy híres karsztvidék, ahol nem található vulkanikus kőzetek. Az 1888-ban megjelent «Kétévi vakáció» című művében egy olyan gránit-barlangról lehet olvasni, melynek anyagát egyszerűen késsel lehetett vágni, pedig ez gránitnál elképzelhetetlen!

A pisinoi Foiba-barlang (forrás: <http://www.pazinska-jama.com>)

Verne a műveiben gyakran használ kitalált barlangokat, azonban ezeket minden esetben úgy vezeti be a történetbe és belső tér-elrendeződésüket mindig úgy hozza létre, hogy ihletet már meglévő példákból merít. Aktív írói évei egybeesnek a modern barlangkutatás kialakulásával, így a különböző, akkor felfedezett és bejárt barlangok leírásai jó alapanyagot szolgáltatottak történeteikhez. Az «Utazás a Föld középpontja felé» című művében említést tesz a venezuelai Guacharo-barlangról, melyet 1799-ben fedezett fel Alexander von Humboldt és az ezt követő évtizedekben – így Verne gyermekkorában is – a világ egyik legismertebb barlangja volt.

A venezuelai Guacharo-barlang (forrás: <http://www.wondermondo.com/Venezuela.htm>)

Az 1870-ben megjelent «Utazás a Hold körül» és az 1879-ben megjelent «A bégum ötszáz milliója» című regényeiben a Nápoly melletti Kutya-barlang szerepel, amelyet már a 18. század óta jól ismertek a bűzös kigőzölgéséről. A Kutya-barlang egy fumarolaként működő ún. exhalációs barlang, amelyen keresztül gőz és gázok (szén-dioxid, kén-dioxid, hidroklorosav, hidrogén-szulfid, bórsav, alunit, ammónia) törnek a felszínre.

A Kutya-barlang Napoly mellett (forrás: <http://www.heritage-images.com>)

Az 1896-ban megjelent «A francia zászló» című regényében a Bermuda-szigetcsoporton törvényen kívüliek élnek egy vulkán kráterében, melyet Verne leírásakor több létező barlanggal is összehasonlít: Han-sur-Lesse (Bretagne), Morgat (Bretagne), Bonifaccio (Korzika), Thorgatten (Norvégia), Saint-Michel (Gibraltár), Tourane (Annam), Cueva del Drach (Mallorca). A legnagyobb hibát Verne ebben az írásában azzal követi el, hogy a krátert mészkőből felépülőnek írja le, ami üledékes, és nem pedig vulkanikus kőzet.

A Cueva del Drach Mallorcán (forrás: <http://www.canalvenecia.com>)

A Fingal-barlang Verne regényeiben több helyen is megjelenik. Először «A rejtelmes sziget, 1875», majd «A kancellár, 1875», végül «A zöld sugár, 1885» című regényben, amelyben a szereplők három bazalt barlangot járnak végig: a Clam Shall-t, a Hajó-barlangot és a Fingal-barlangot. A legjobban kidolgozott barlang-leírás az 1885-ben megjelent «Sándor Mátyás» című művében olvasható a pisinoi Foiba-barlangról, amelyen keresztül Sándor Mátyás és Báthory gróf megszökik az osztrák erődből. Verne ennek a résznek az elkészítéséhez felhasználta Yriarte 1875-ben az Isztriáról készített leírását, és az itt olvasottakat keverte Tissot 1878-ban megjelent könyvéből, a földalatti Recca-folyó (Skocjan) felfedezéséről származó adatokkal. Azt semmiképpen nem lehet mondani, hogy Verne regényeiben a földalatti helyszínek ne lennének eléggé kidolgozottak. Sok akkori ismert barlanggal vagy barlangokkal történő összehasonlítása miatt, az egyébként geológiaiilag

helytelen megállapítások is valószínűek tűnnek, a szereplők és a helyszínek mintha élnének regényeiben.

Verne műveiben tehát sok esetben nem felelt meg a szpeleogenezis és a geomorfológia elvárásainak, azonban úgy használta fel a barlangokat, hogy olvasói még csak nem is kételkedtek szavaiban. Az igazi erőssége Verne barlangos írásainak abban rejlik, hogy ténylegesen megértette a barlangászok motivációját és gondolkodásmódját, szereplői úgy beszéltek és cselekedtek, ahogy a barlangkutatók mind a mai napig viselkednek. Hiszen mi is a barlangászat valójában? Álmodozás, majd az álmok valóra váltása.

Felhasznált irodalom:

- Gauchon Chr. (1999): Speleology and caves in Jules Verne's works, Slovenský Kras, Acta Carsologica Slovaca, International Symposium on History of Speleology and Karstology, Liptovský Mikuláš, p. 71-81.
- Geze B., Martel E.A. (1988): Jules Verne et les cavernes, in Cent ans le Spéléologie française, p. 317-318.

Jelky András és a kandy-i Szent Fog Templomának barlangja

Ha Jelky András (1730 – 1783) valódi személyiségét kutatjuk, akkor bizony nincs egyszerű dolgunk. Talán egy vidám szabólegény volt, aki kezébe vette a vándorbotot és bejárta a világot, mint ahogyan az Medgyessy Ferenc szobrán látható Baja városában? Vagy talán egy kalandor volt, aki robinzonászerű kalandokat megélve jutott el a tisztas, megbecsült öregkorig, mint ahogyan azt Hevesi Lajos népszerű regénye állítja? Vagy talán a 18. század világának tipikus alakja volt, aki a gyarmatokon eszével, erejével és leleményességével hihetetlen kalandok árán, de végül mesés vagyonra tett szert, mint ahogyan azt Solymosi Ede kutatásai bizonyítják? Az igazság az, hogy mindezek a színek együtt találhatóak meg Jelky életének palettáján, de a valóságot, személyiségének igazi mélységét, az embert a tettek mögött sohasem fogjuk megismerni.

Amit biztosan tudunk az, hogy beutazta a világot; megfordult Nyugat-Európában, Dél-Európában, Afrikában, Dél-Amerikában és Délkelet-Ázsiában is. Életének jelentős részét töltötte Jáva szigetén, de eljutott Ceylonba (ma Sri Lanka), Dél-Kínába, Japánba és a Malukui-szigetekre (a Molukkai-szigetek is helyes magyar földrajzi név) is. Életének egyetlen ismert, barlangokhoz kapcsolódó epizódja Ceylonhoz kötődik. Ahhoz azonban, hogy megértsük, milyen szerepet játszott életében a ceyloni Kandy városához tartozó Szent Fog Templomába vezető barlang, röviden át kell tekintenünk, melyek voltak azok a mozgatóerők, melyek Jelkyt Ceylonba sodorták.

Jelky András valamikor 1758-ban érkezett meg a Jáva szigetén található Batáviába, a mai Jakarta városába. Nemrégén hagyta el Makaót, majd pedig Kanton (Guangzhou) városában csatlakozott a holland gyarmati hadsereghez, De Vint kapitány századához, mint közlegény. „...*A szomorú verbungot nem kísérte se trombitaszó, se tánc, Andrásnak egyszerűen alá kellett írnia egy kötelezvényt a maga személyéről, hogy négy esztendőn keresztül nem hagyja el a sereget. Aztán a fejébe nyomtak egy copfos parókat, reá egy háromszögletes kalapot, belebújtatták valami rákvörös zubbonyba, aminek alig lehetett megkülönböztetni az elejét a hátuljától, mert elől-hátul fel volt gombolva a szárnya, végül belerázták a lábát egy hatalmas, térden felül érő csizmába, és ezzel megvolt az új hollandi katona...*”¹

Batáviában még nem láttak magyar embert, és miután érkezésének híre kitudódott, az egyszerű közlegényt személyesen meghívta házába a helytartó, Peter Albert Van der Parra. A gyarmaton ekkor hiányszakma volt a szabó, és miután a helytartó megtudta, hogy Jelkynek éppen ez a szakmája, felmentette a katonai szolgálat alól és egyben megkapta a holland állampolgárságot is. Hamarosan jól menő céhet nyitott, megházasodott, és úgy tűnt, hogy élete végre egyenesbe került. De a helytartói kegyet amilyen könnyen adományozták, olyan könnyen vissza is vették. A helytartóné féltékenységének következményeként Jelkyt kötelezték a katonai szolgálatából hátralévő idő letöltésére. Kinevezték hadnagynak, és útra bocsátották a következő levéllel:

„Jelky András hadnagy úrnak

Ezen levelünkkel parancsba adjuk Önnek, hogy Ceylon szigetén haladéktalanul vessen véget a bennszülött törzsek garázdálkodásának. Ha parancsunknak eleget tett, és helyreállította a békés viszonyokat, századával keresse fel Banda, Amboina és Ternate szigeteket, és mindezek a helyeken, békés úton vagy szükség esetén fegyveres eljárással, biztosítsa a köztársaság gyarmatainak épségét és nyugalmát. További rendelkezéseinket útja közben fogja kézhez kapni.

Kelt Batáviában, 1760. május 17.

A hollandi gyarmatok kelet-ázsiai helytartója: Peter Albert Van der Parra.”

¹ A szövegbeli idézetek Hevesi Lajos: Jelky András kalandjai című könyvéből származnak. Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest, 1961

Ebben az időben Ceylon belsejében független tartományként állt fent a szingaléz bennszülöttek országa Mahabi király vezetése alatt. Kandy volt az ország neve, de egyben ez volt a neve az ország fővárosának is. 1760-ban Mahabi serege betört a hollandi gyarmatok területére, felgyújtott néhány holland terepet, a gyarmatosokat elkergette, az ültetvényeket pedig lerombolta. Jelky tehát azt kapta feladatul, hogy vezessen büntető-expedíciót a bennszülöttek ellen. Ha igazodott volna a kor szokásaihoz, akkor kihasználta volna technikai és fegyverzetbeli előnyeit és nagy vérengzést vitt volna végbe a bennszülöttek között, ezzel biztosítva a Pax Hollandia birodalmát. Neki azonban más ötlete támadt. A szingalézek hite szerint, aki birtokolja a kandy-i Szent Fog Templomában őrzött, Buddhának tulajdonított Szent Fogat, azt Buddha a sziget korlátlan urává teszi. Ezt a fogat akarta megszerezni, de ehhez előbb el kellett jutnia a sziget belsejébe, és valahogy titokban be kellett jutnia a templomba is.

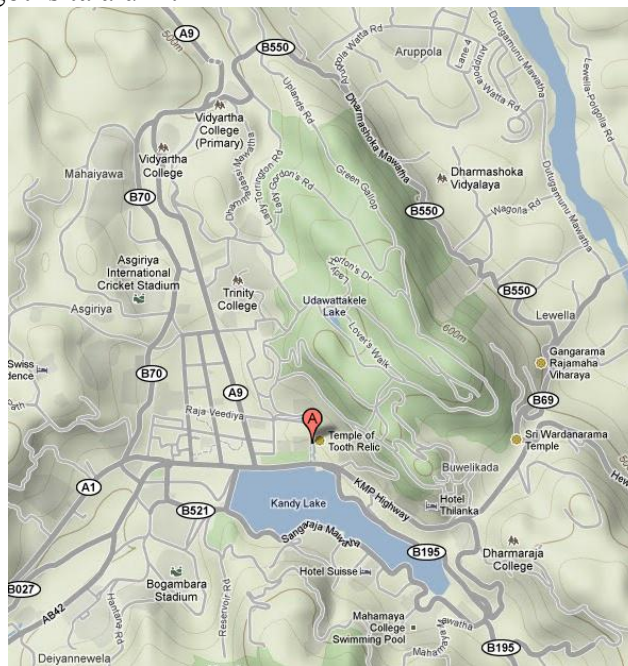
A kandy-i Szent Fog Temploma (Forrás: <http://www.akpool.co.uk/postcards/24025906-postcard-kandy-sri-lanka-temple-of-the-holy-tooth>)

Mocsarakon, őserdőkön keresztül törtek előre és útközben Jelky megtalálta a szerencséjét is, a kandy-i Szent Fog Templomának főpapi székéért vívott harcokban alulmaradt tanító, Ramájun oszlopszent személyében. Ramájun egy erdőbe állított gránitoszlop tetején állt éjjel-nappal mozdulatlanul, Buddha nagyságáról elmélkedve. Az ilyen szent emberek nem ritkák Elő- és Hátsó-Indiában, a nép tiszteli őket, és abban a hitben, hogy a jelenben elkövetett jócselekedeteik megtérülnek majd haláluk után, ellátják őket. Az oszlopszent bosszúvágytól fütve ígéretet tett Jelkynek, hogy elvezeti őt Kandyba, sőt a templomba vezető titkos utat is megmutatja. Elérve Kandy városát a csapat Jost káplár vezénylete alatt letáborozott és „... *Mindent rendbe téve, Ramájun vezetésével így indult el reggel András és a század tíz kiválasztott katonája, hogy rejtett ösvényeken járva felkutassák a nagytemplomba vezető alagút titkos bejáratát. Nem kellett sokáig keresgélniük, az oszlopszent csalhatatlan biztonsággal vezette át őket a közeli sűrű erdősegen, és óra hossza múlva megállapodott egy természetes barlangszótól szájánál. Kihaltak, elhagyatottnak látszott a környék. Ember csak nagy ritkán járhatott erre, és akit véletlenül ide vetett az útja, nyilván az se sokat töltötte itt az időt. Nem bizony, mert a barlang szája körül óriási mancsok*

nyomai látszódtak a puha földben, a barlang torkából pedig szétszórt emberi és állati csontok fehérlett elő...Ezek tigrisnyomok! Itten tigrisek laknak, a csontok is mutatják!...” Mindez azt a benyomást keltette, mintha egy emberevő tigris tanyája lenne a barlang; a valóságban azonban ezeket a jeleket a templom őrzői helyezték el elriasztásként a hivatlan látogatók ellen. „...Azzal eltűnt a barlang sötétjében. András se habozott tovább, katonáival együtt bevonult a hegyoldal sziklás nyílásába. Csakugyan, a barlang odabenn annyira összeszűkül, hogy nem is lakhattak volna benne vadállatok. Aztán egy még szűkebb, belső sziklakapu következett, hogy egy felnőtt ember csak oldalazva bújhatott át rajta, mögötte már tágasabban ásitott egy koromsötét, visszhangzó falú kőfolyosó....A folyosó végtelennek látszott. Dohos levegő töltötte meg a sziklafalak közét, nyirkos légáramlatok csapták meg a katonák arcát, míg a fáklyák vörösen gomolygó füstje alatt egymás nyomában lépegettek. Nem természetes alagútja volt ez a hegynek...”

Ennyi mindösszesen az információ, ami Jelky Andrással kapcsolatosan megtudható a Szent Fog Templomának barlangjáról, de még mielőtt ezt jobban kielemeznénk, fejezzük be a történetet. A templom elfoglalása során tűz ütött ki, amelyben a papok és Ramájun mellett a Szent Fog is odaveszett. Buddha ölében megmaradt viszont aranyozott doboza, és ennek megszerzése már elég volt ahhoz, hogy a szingalézek elhiggyék, hogy a sziget fölötti uralom végleg a hollandok kezébe került. Csak a bukott Mahabi király maradt a csatatéren dühösen szitkozódva, egy tétovázó elefánt hátán.

Ha megvizsgáljuk a barlanggal kapcsolatos leírást illetve a várost ábrázoló térképeket, akkor több furcsa dolgot is találunk.

Kandy város térképe 2011-ben (Forrás: <http://maps.google.com/>)

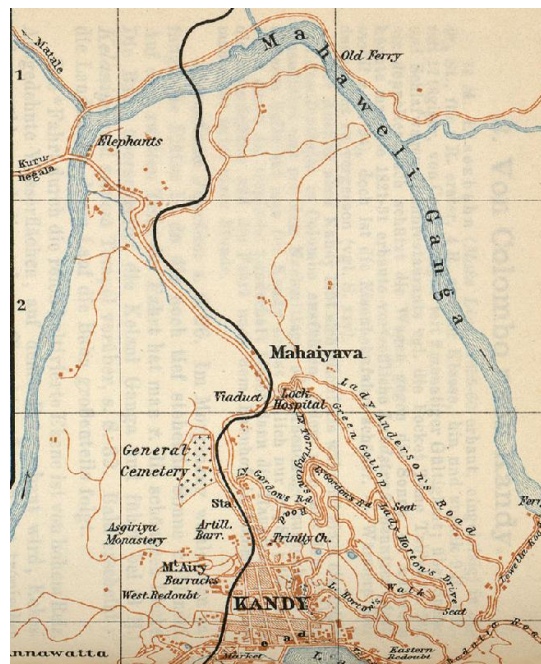
A Google maps térkép kivágatán látható, hogy a templom a Kandy-tó partján fekszik. A háttérben emelkedik egy 635 méter magasságú hegy (Udawatta Kele Természetvédelmi Terület), de a templom épülete a hegy és a tó közötti lapos partszakaszon található. A hegyet 1836-ban nyilvánították Erdőrezervátummá, majd pedig 1938-ban Természetvédelmi Területté. A hegyen három Buddhista-kolostor (Forest Hermitage, Senanayakaramaya és Tapovanaya) és három gránitban lévő barlanglakás (Cittavisuddhi-lena, Maitri-lena és Senkadandagala-lena) található. Ezek az üregek félig természetes, félig mesterséges eredetűek. A gránit nem hajlamos az üregesedésre, benne jórészt csak kisebb barlangok találhatóak (kivétel például az O-Folón barlang Spanyolországban), többnyire a bejárat után néhány méterrel járhatatlanná szűkülnek. A történetben is ez olvasható, kiegészítve azzal,

hogy utána a barlang egy mesterséges járatban folytatódott. Ha feltételezzük, hogy valóban volt egy barlangban végződő titkos kijárata a templomnak a hegyen, akkor az, semmiképpen sem tudta másképp megközelíteni a templomot csak olyan formában, hogy egy teljesen mesterséges alagútba ment át. A terület topográfiáját figyelembe véve tehát elképzelhető, hogy Jelky valóban egy barlangon keresztül jutott be a templomba, de ugyanakkor a történet többi részlete ezt kétségessé teszi.

A Cittavisuddhi-lena és a Maitri Lena barlanglakások (Forrás: http://en.wikipedia.org/wiki/Udawatta_Kele_Sanctuary)

A templomtól északra lévő hegyet ma körbe öleli a város. A 18. században Kandy persze egészen más kiterjedésű volt, mint ma, de mégis, nehezen képzelhető el, hogy ezen a helyen lehetett volna olyan barlang, amelyet emberevő tigris vagy leopárd búvóhelynek használt volna.

Kandy térképe 1914-ben (Forrás: : http://www.lib.utexas.edu/maps/historical/baedeker_indien_1914.html)

Ha megvizsgáljuk Kandy 1914-ben készült térképét (154 évvel Jelky után) látható, hogy Udawatta Kele és a Mahaweli-folyó között még nincsenek beépített területek. Minden bizonnyal így volt ez 1760-ban is. De az is látható, hogy északnyugatra elefánt-istállók vannak, ahol a munkára befogott szelíd óriásokat idomították. A folyón látható két kompátkelő is a várostól északra (Old Ferry) és keletre (Ferry). Mindez azt bizonyítja, hogy annak ellenére, hogy nem volt a terület beépítve, az emberek aktívan használták. Szinte az is

biztos, hogy az emberek a Mahaweli-folyó természetes adottságát kihasználva hajóztak és kereskedtek, és itt kikötők, áruraktárak és piacok is voltak, mint minden rendes főváros folyópartján. Azt is feltételezhetjük, hogy ugyanúgy, mint ma vagy 1914-ben, már 1760-ban is a hegyet sűrű úthálózat borította (hiszen ezeket elsődlegesen a vallási szent helyek megközelítésére hozták létre), tehát egy barlang semmiképpen nem maradhatott rejtve, és azt már az akkori emberek is tudták, hogy tigris vagy leopárd ennyire emberközeli nem ütne tanyát. Tehát már őket sem lehetett volna becsapni egy egyszerű lábnyomos trüffel. Az pedig tovább rontja a történet hiteleségét, hogy a leírásban egyértelműen tigris szerepel, holott tigris sohasem élt Ceylonban, a sziget csúcsragadozója a leopárd. Sem Jelky, sem pedig Hevesi nem volt zoológus, tehát ezt a hibát meg lehet nekik bocsátani. Nem ritka ugyanis, hogy a 18-19. századi írók nem a mai állattani értelemben használják a megnevezéseket; Jules Verne például a különböző egzotikus szigeteken játszódó történeteiben (pl. Kétévi vakáció) sokszor ír kaguárokról (puma), holott ez az állat kifejezetten csak az Amerikai kontinens lakója. De említhetnénk Xántus Jánost is, aki San Louis környéki utazása során jaguárról ír (Sándor I. (1970): Xántus János, Magvető Könyvkiadó, Budapest), holott ez az állat csak Közép- és Dél-Amerika lakója; Xántus valójában pumákat látott!

Mi lehet akkor az igazság? Szerintem Jelky valóban egy barlangon keresztül tudta a templomot megközelíteni, és az is nagyon valószínű, hogy ennek az utolsó szakasza mesterséges volt. A bejárat körül látható lábnyomok egészen biztosan a fantázia világához tartoznak. Elképzelhető, hogy a bejáratot mindösszesen sziklafal és növényzet védte és takarta ki, de nyilván sokkal regényesebben hangzott egy tigris is bevonni a történetbe. Hogy ezt már Jelky is ilyen formában írta-e meg, vagy Hevesi találta ki, csak abban az esetben lehetne megtudni, ha Jelky eredeti, és ma már szinte hozzáférhetetlen emlékiratait (*Geschichte des Herrn A. Jelky, eines gebohrnen Ungarn... (Wien, 1779, Buda és Pest, 1784); Jelky Andrásnak, egy született magyarnak története... (Magyarba foglalta Sándor István, Győr, 1791)*) kritikai jegyzetekkel ellátva újból kiadásra kerülnének. Azt nem lehet pontosan tudni, hogy létezik-e még ma is ez a titkos járat vagy sem. Ha igen, egészen biztos vagyok benne, hogy a buddhista szerzetesek mélyen őrzik a titkát.

Felhasznált irodalom:

- Hevesi L.(1961): Jelky András kalandjai, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest, p. 311
- Solymos E. (1957): Jelky András a hiteles adatok fényénél, Bajai Türr István Múzeum, p. 23
- http://hu.wikipedia.org/wiki/Jelky_Andr%C3%A1s

Kibira, edo és Kittenberger Kálmán

A barlangkutatók egyik alapvető olvasmánya 'Eszterhás István: Nemkarsztos Kifejezések Kislexikona (1997, Isztimér)' című könyve, amelyet a terepen dolgozó, nemkarsztos barlangokat kutatók, leírók és térképezők rendszeresen kell, hogy forgassanak. Ebben a könyvben a 31-dik oldalon található egy bejegyzés, amelyet elolvasva, azonnal Kittenberger Kálmán (1881-1958) jutott eszembe.

„Nagytestű sófogyasztó emlősök által kialakított barlangok (salt ingested caves): ha sófogyasztó állatok másképp nem jutnak az életműködésükhöz nélkülözhetetlen sóhoz, úgy a sótartalmú lazább kőzetek (tufa, homokkő) sziklafalait bontják meg, majd ennek darabjait eszik meg, egyes ilyen esetekben tekintélyes nagyságú barlangot készítve. Elefántok alakították ki a 300 m-es Kitum-barlangot Kenyában.”

A Kitum-barlang (Forrás: <http://bbs.keyhole.com>)

A leghíresebb Afrika-tudósunk, Kittenberger Kálmán 1928-29-ben Uganda és Belga-Kongó területén utazott és gyűjtött az ottani kibirákbán, azaz őserdőkben. Okapi, bongó, óriásdisznó és elefántvadászatai közben véletlenül ő is rábukkant egy őserdei állatok által használt sónyero helyre, ahol megannyi barlangot talált. Így ír erről 1986-ban megjelent *Afrikai vadászkönyv* című művében a 225-226-dik oldalon:

„Ősrégi, mélyen kitaposott elefántváltón, mondhatni elefánt-bara-barán ereszkedtünk le a meredeken eső, teraszosan formált mély tisztásra. Leérve láttuk csak, hogy az a hely egy nagyon nagy „edo”. Kongói őserdőkben így nevezik az olyan kisebb-nagyobb tisztásokat, hova az őserdő összes vadja időnként a sós tartalmú agyagra jár. Az elefántok agyaraikkal helyenként egész mély és nagy terjedelmű barlangokat vájtak az agyagos oldalba néhány faóriás gyökérzete alatt. Feltűnő volt az, hogy leginkább tehének látogatták a legnagyobb agyagvájást. Száz meg száz vékony agyar vésése látszott a nagy odú falán. Bivalynyom azonban egy sem volt ennek a közelében. Ez kimondottan az elefántok sózója volt, és talán felségsértésnek vették volna az őserdő állatfejedelmei, ha egy bivaly az ő sózóhelyükre merészkedik. Ki ismeri az őserdő állatéletének törvényeit? Azonkívül ebben a nagy edoban volt még vagy négy-öt elefánt vájta sózóüreg, de volt a bivalyoknak is. Ez sokkal kisebb és alacsonyabb volt, mint az elefántoké, és mint láttam, odajártak az óriásdisznók is. Óriásdisznó nyomát az ottani patak mentén is feltaláltuk. Nagyon sajnáltam, hogy a campünk olyan messze volt a nagy edotól, és így gondolni sem lehetett arra, hogy ott néhány éjjelt lesben eltöltsünk. Különben is már nagyon meg voltak számlálva kongói napjaink! E helyet

tanulmányozva sóhajtván gondoltam vissza a múltra, mikor a mindenben hiányt szenvedő magyar kóbor természetvizsgáló és gyűjtő-vadász egyben nagyon dúslakodott: az időben...”

Kittenberger Kálmán (Forrás: <http://www.termeszetvilaga.hu/kulonsz/k021/racz.html>)

Kittenbergert, mint zoológust elsődlegesen az állatok érdekelték, amelyek megfordulnak egy-egy ilyen edoban, később írja is könyvében, hogy „*Edo az őserdő találkozóhelye.*” De most nézzük meg közelebbről az edokat a barlangkutató szemével!

A közép-afrikai őserdők mélyén található számtalan edo fő anyaga az agyag. Az agyag finomszemű, 0.02 mm-nél kisebb szemcsenagyságú alumínium-hidrogén-szilikát ásványokból álló, nedvesen képlékeny nagy víztartalmú kőzet. Ásványtani és kémiai összetételük különbözősége miatt fizikai tulajdonságaik nagyon különbözőek. Az agyagásványokon (kaolinit, montmorillonit, filoszilikátok stb.) kívül tartalmaznak kvarc- és szerves szennyeződések, meszes vagy kovasavas kötőanyagokat. Egyes fajtái (így a bentonit) nagy mennyiségű vizet képesek felvenni a kristályrácsok és a mikronméretű szemcsék közé, melyet molekulárisan, finom kapillárisokban megkötnek, megduzzadnak és plasztikussá válnak. Ezen tulajdonságuk miatt – és az állatok jelentős tényezőjét képviselő hatása miatt – az agyagban keletkező barlangok nem tekinthetők „állandó” képződményeknek, néhány év vagy évtized alatt elpusztulnak, helyettük újak keletkeznek. A legtöbb ilyen barlang pusztulását – a löszbarlangokhoz hasonlóan – a mennyezeti részük beomlása okozza, és ezzel lényegében kisebb vagy nagyobb méretű agyag-beszakadássá válnak. Ezt a folyamatot a Kittenberger által is említett agyagos oldalba mélyedő fagyökerek csak ideig-óráig tudják megakadályozni.

Ha a barlang definíciójának azt a kitételét nézzük, hogy az a Föld szilárd kérgében kialakult üreg; akkor a képlékeny agyagban meglévő barlangokat geomorfológiai értelemben nem lehet igazi barlangnak tekinteni. Az edokban lévő barlangokat a mesterséges barlangok közé sem lehet besorolni, mert ezek a definíció (Eszterhás, 1997) szerint: „...*az emberek által kifejezetten üregképző céllal a felszín alatt létesített járatok.*” Az edokban lévő barlangokat nem emberek, hanem állatok hozták létre, és nem kifejezetten üregképző céllal, hiszen a motiváció nem az alváshoz, elléshez vagy búvóhelyhez szükséges üreg kialakítása, hanem pusztán a só-tartalmú kőzet kinyerése. Ebben a formában a barlangok kialakítása nem tudatos, hanem ösztönös, mintegy mellékterméke a cselekedetnek. A só-tartalmú kőzet kinyerése egy természetes és nem mesterséges folyamat, hiszen amíg az ember a mesterséges üregek kialakításához maga készítette eszközöket és szerszámokat használ, addig az állatok csak a saját „eszközeiket” tudják felhasználni: agyart, szarvat, fogat és patát.

Geomorfológiai értelemben tehát az ilyen biogén eredetű üregeknek nem egyértelmű a besorolása, de a környékükön élő népek hagyománya és elnevezése barlangnak tartja őket, így kultúrtörténeti, és Kittenberger Kálmán révén „vadászati szempontból” is barlangnak tekinthetjük őket.